छिद्रमस्यास्तीति। शुषि + "ऊषशुषिमुष्कमधो रः।" ५।२।१०७। इति रः।) विवरम्। वंश्यादिवाद्यम्। सरन्ध्रे, त्रि। इत्यमरः॥ (आकाशः। इत्युज्ज्वलदत्तः। १। ५२॥)

शुषिरः, पुं, (शुषिर्विलमस्यास्तीति। शुषि + रः।॥ मूषिकः। इति मेदिनी॥ अग्निः। इति विश्वः

शुषिरा, स्त्री, (शुषिर + टाप्।) नदी। इति धरणिः॥ नलीनामगन्धद्रव्यम्। इत्यमरः॥

शुषिलः, पुं, (शुष + "गुपादिभ्यः कित्।" उणा० १। ५७। इति इलच्। स च कित्।) वायुः। इत्युणादिकोषः॥

शुष्कः, त्रि, (शुष शोषे + क्तः। यद्वा, "सृवृभूशुषिमुषिभ्यः कक्।" उणा० ३।४१। इति कक्। निस्नेहः। शुक्ना इति भाषा। यथा,—

"शुष्कं पर्य्युषितं वापि नीतं वा दूरदेशतः।
कुक्कुरस्य मुखाद्भ्रष्टं तदन्नं पापनं महत्॥"
इति स्कान्दे उत्कलखण्डम्॥

(निष्प्रयोजनम्। यथा, मनुः। ४। १३९।
"शुष्कवैरं विवादञ्च न कुर्य्यात् केनचित् सह॥"

शुष्कपत्रं, क्ली, (शुष्कं पत्रम्।) स्नेहरहितदलम्। आतपादिशोषितपट्टशाकम्। नालिता इति शुक्ता इति च भाषा। तस्य गुणाः।

"शुष्कपत्रं पयोमिश्रं पित्तश्लेष्मज्वरापहम्॥)
तत् शुष्कपत्रं जलदोषनाशनं
विशेषतः पित्तकफज्वरापहम्।
जलञ्च तस्यापि च पित्तहारकं
सुरोचनं व्यञ्जनयोगकारकम्॥"
इति राजवल्लभः॥

शुष्कमत्स्यः, पुं, शुष्को मत्स्यः।) आतपादिना निस्नेहीकृतमीनः। शुक्टी माछ इति भाषा॥ तस्य गुणा मत्स्यशब्दे द्रष्टव्याः॥

शुष्कमांसं, क्ली, (शुष्कं मांसम्।) आतपादिना निस्नेहीकृतमांसम्। तत्पर्य्यायः। उत्तप्तम् २ वल्लरम् ३। इत्यमरः॥ वल्लूरा ४ शुष्कनी ५। इति तट्टीका॥ अस्य गुणाः।

"वृद्धानां दोषलं मांसं बालानां बलदं लघु।
त्रिदोषकृद्व्यालजुष्टं शुष्कं शूलकरं गुरु॥"
इति भावप्रकाशः॥

शुष्करेवती, स्त्री, मातृकाविशेषः। यथा,—

"अस्थिभ्यश्च तथा काली सृष्टा पूर्व्वं महात्मना
तथा तद्रुधिरं पीतमन्धकानां महात्मनाम्।
या चास्मिन् कथिता लोके नामतः शुष्करेवती॥"
इति मत्स्यपुराणे १५४ अध्यायः॥

शुष्कलः, त्रि, आमिषम्। इत्युणादिकोषः॥ आमिषाशी॥ इत्यमरटीकायां भरतः॥

शुष्कली, स्त्री, शुष्कमांसम्। मांसमात्रम्। यथा,

"शुष्कली शुष्कमांसे स्यान्मांसमत्रेऽपि दृश्यते।"
इति शौष्कलशब्दटीकायां भरतः॥

शुष्कवृक्षः, पुं, (शुष्को वृक्षः इव।) धववृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥

शुष्कव्रणः, पुं, (शुष्को व्रणः।) किणः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

शुष्काङ्गः, पुं, (शुष्कं अङ्गं यस्य।) धववृक्षः। इति वैद्यकम्॥ स्नेहशून्यावयवे, त्रि॥

शुष्काङ्गी, स्त्री, (शुष्काणीव अङ्गानि यस्याः।) गोधिका। इति शब्दचन्द्रिका॥

शुष्कार्द्रं, क्ली, (शुष्कं आर्द्रम्।) शुण्ठी। इति शब्दचन्द्रिका॥

शुष्णः, पुं, (शुष्यत्यनेनेति। शुष + "तृषिशुषिरसिभ्यः कित्।" उणा० ३।१२। इति नः। स च कित्।) सूर्य्यः। इत्युणादिकोषः॥ अग्निः। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥ (बले, क्ली। इति निघण्टुः। २। ९॥)

शुष्मं, क्ली, शुष्यत्यनेनेति। शुष शोषे + "अविसिविसिशुषिभ्यः कित्।" उणा० १। १४३। इति मन्। स च कित्।) तेजः। इति मेदिनी॥ पराक्रमः। इति हेमचन्द्रः॥

शुष्मः, पुं, (शुष्यत्यनेनेति। शुष + मन्।) सूर्य्यः। इति मेदिनी॥ अग्निः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ वायुः। पक्षी। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥ अर्च्चिः। यथा। शुष्मोऽर्च्चिषि हुताशने। इति शुभाङ्कः। इत्यमरटीकायां भरतः॥

शुष्म, [न्] क्ली, (शुष + मनिन्। संज्ञापूर्व्वकत्वात् न गुणः।) तेजः। इति जटाधरः॥ सौर्य्यम्। इति हेमचन्द्रः॥

शुष्मा, [न्] पुं, (शुष्यत्यनेनेति। शुष शोषे + मनिन्।) अग्निः। चित्रकवृक्षः। इत्यमरः॥ अदन्तोऽपि शुष्मेति सर्व्वस्वम्। इति भरतः॥

शूकः, पुं, क्ली, (शो तनूकरणे + "उलूकादयश्च।" इति ऊकप्रत्ययेन साधुः।) श्लक्ष्णतीक्ष्णाग्रम्। शुँया इति भाषा। तत्पर्य्यायः। किंशारुः २। इत्यमरः॥ शुङ्गा ३ कोशी ४। इति हेमचन्द्रः॥ दया। इति मेदिनी॥ सविषाल्पडुण्डुभादिजलमलोद्भवजन्तुः। शूकप्रधानलिङ्गवृद्धिकरयोगः। तद्विवरणं यथा। अथ शूकदोषाधिकारः। तत्र शूकदोषस्य निदानमाह।

"अक्रमाच्छेफसो वृद्धिं योऽभिवाञ्छति मूढधीः
व्याधयस्तस्य जायन्ते दश चाष्टौ च शूकजाः॥"

अक्रमात् अनुचितवृद्धिक्रमात्। अनुचिता च वृद्धिः भूरिविकारजनकस्य शूकस्य योगेन। शूकजाः। शूको जलशूकः सविषो जलजन्तुविशेषः। स तु जलमलोद्भवः। अल्पडुण्डुभ इत्यादिकः। तथा शूकप्रधानो लिङ्गवृद्धिकरो वात्स्यायनाद्युक्तो योगः शूक उच्यते। यथा,

"भल्लातकास्थिजलशूकमथाब्जपत्र-
मन्तर्विदह्य मतिमान् सह सैन्धवेन।
एतद्विरूढबृहतीफलतोयपिष्ट-
मालेपितं महिषविड्विमलीकृतेऽङ्गे॥
स्थूलं महद्वरतुरङ्गमलिङ्गतुल्यं
शेफः करोत्यभिमतं न हि संशयोऽस्ति।"

इत्यादि। यत्तु जलशूकरहितमश्वगन्धादितैलं तदुचितमेव लिङ्गवर्द्धनम्।

"अश्वगन्धा वरी कुष्ठं मांसी सिंहीफलान्वितम्
चतुर्गुणेन दुग्धेन तिलतैलं विपाचयेत्।
तत्तैलं मेढ्रवक्षोजकर्णपाणिविवर्द्धनम्॥"

ते च शूकदोषा दश चाष्टौ च भवन्ति॥*॥ तेष्वादौ सर्षपिकामाह।

"गौरसर्षपसंस्थाना शूकदुर्भगहेतुका।
पिड़िका श्लेष्मवाताभ्यां ज्ञेया सर्षपिका तु सा॥"

शूकदुर्भगहेतुका शूकनिमित्ता दुष्टयोनिनिमित्ता च॥*॥ अष्ठीलिकामाह।

"कठिना विषमैर्भुग्नैर्व्वायुनाष्ठीलिका भवेत्।"

अष्ठीला लोहकारस्य भाण्डविशेषः। निहाइ इति लोके। तद्वत् कठिना इत्यष्ठीलिका। विषमैर्भुग्नैरिति वक्ष्यमाणशूकविशेषणम्। विषमैर्ह्रस्वदीर्घैः। भुग्नैः वक्रैः॥*॥ ग्रथितमाह।

"शूकैर्यत् पूरितं शश्वत् ग्रथितं नाम तत् कफात्
यल्लिङ्गं सदा शूकैः पूरितं तद्ग्रथितत्वाद्ग्रथितम्॥*॥ कुम्भिकामाह॥

"कुम्भिका रक्तपित्तोत्था जम्बुकास्थिनिभा सिता॥"

कुम्भिका कुम्भतुल्यफलत्वात्॥*॥ अलजीमाह

"अलजी स्यात्तथा यादृक् प्रमेहपिड़िकालजी।
सा च रक्ता सिता स्फोटदारुणा कथिता च सा॥"

एषा रक्तपित्तनिमित्ता ज्ञेया॥*॥ मृदितामाह।

"मृदितं पीड़ितं यत्तु संरब्धं वातकोपतः।
पाणिभ्यां भृशसंमूढ़े संमूढ़पिड़िका भवेत्॥"

शूकदोषे जाते पाणिभ्यां भृशसंमूढ़े पिच्चिते लिङ्गे अत्रापि वातकोपत इत्यनुवर्त्तते॥*॥ अवमन्थमाह।

"दीर्घा वाह्यश्च पिड़िका दीर्य्यते मध्यमस्तु याम्
सोऽवमन्थः कफासृग्भ्यां वेदना लोमहर्षकृत्॥"

दीर्घा दीर्घाङ्कुराः॥*॥ पुष्करिकामाह।

"पिड़िका पिड़िकाव्याप्ता पित्तशोणितसम्भवा।
पद्मकर्णिकसंस्थाना ज्ञेया पुष्करिकेति सा॥"

पिड़िकाव्याप्ता क्षुद्रपिड़िकाव्याप्ता। अतएव पद्मकर्णिकसंस्थाना॥*॥ स्पर्शहानिमाह।

"स्पर्शहानिञ्च जनयेच्छोणितं शूकदूषितम्।"

अत्र स्पर्शासहत्वमेव लक्षणम्॥*॥ उत्तमामाह।

"मुद्गमासोपमा रक्ता रक्तपित्तोद्भवा च सा।
एषोत्तमाख्या पिड़िका शूके जीर्णसमुद्भवा"*॥

शतयोनकमाह।

"च्छिद्रैरनुमुखैर्लिङ्गं चिरं यस्य समन्ततः।
वातशोणितजो व्याधिर्विज्ञेयः शतयोनकः॥"

शतयोनकं चालनी तत्तुल्यत्वाच्छतयोनकः॥*॥ त्वक्पाकमाह।

"वातपित्तकृते ज्ञेयस्त्वक्पाको ज्वरदाहकृत्।"

एतस्य लिङ्गं त्वक्पाकलक्षणम्॥*॥ शोणितार्व्वुदमाह।

"कृष्णैः स्फोटैः सरक्ताभिः पिड़काभिः प्रपीड़ितम्।